

ANNA GERECKA-ŻOŁYŃSKA

REALIZACJA MIĘDZYNARODOWYCH STANDARDÓW OCHRONY DZIEDZICTWA KULTURALNEGO W POLSKIEJ USTAWIE O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI

Dla prawnej ochrony dziedzictwa kulturalnego w Polsce rok 2003 miał szczególne znaczenie, gdyż właśnie wtedy weszła w życie ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹.

W polskim systemie legislacyjnym jest to już właściwie czwarty akt prawny regulujący zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturalnego, a poprzedzały go kolejno: dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami kultury z 1918 r.², rozporządzenie prezydenta RP o opiece nad zabytkami z 1928 r. oraz obowiązująca do 2003 r. ustawa o ochronie dóbr kultury z 1962 r.³

Na konieczność wprowadzenia nowej ustawy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturalnego w środowisku konserwatorskim wskazywano od wielu lat, przy czym problem ten w sposób wyjątkowo intensywny podnoszony był w latach osiemdziesiątych, kiedy to przygotowany został wstępny projekt nowej ustawy „O ochronie dóbr kultury i o muzeach”⁴, który jednak ze względu na procesy transformacji ustrojowej nie został ukończony.

Pomijając zatem dalsze, kilkunastoletnie perturbacje wokół przygotowania nowej ustawy dotyczącej dziedzictwa kulturalnego, można stwierdzić, że na ostateczne jej przyjęcie w 2003 r. istotny wpływ wywarły dwa czynniki. Po pierwsze – konieczność dostosowania polskiego modelu ochrony dziedzictwa kulturalnego do zaistniałych w kraju od lat dziewięćdziesiątych warunków społeczno-ekonomicznych. Po drugie – potrzeba wprowadzenia do polskiego modelu ochrony dziedzictwa kulturalnego instytucji ochrony funkcjonujących

¹ Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; Dz. U. 2003, Nr 162, poz. 1568.

² 2 Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury z 30 października 1918 r.; Dz. Praw RP 1918, Nr 16, poz. 36.

³ Rozporządzenie prezydenta RP z 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami; Dz. U. 1928, Nr 29, poz. 265. Ustawa z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury; tekst jedn.: Dz. U. 1999, Nr 98, poz. 1150 z późn. zm. Kwestię ochrony zabytków regulowały nadto: (jako pierwszy) dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury z 31 października 1918 r., dekret z 1 marca 1946 r. o rejestracji i zakazie wywozu dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej, kulturalnej; Dz. U. 1946, Nr 14, poz. 99.

⁴ Komisja dla opracowania nowej ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach powołana została przez Ministra Kultury i Sztuki w 1988 r.; zob. szerzej: *Pierwszy etap prac nad nową ustawą „O ochronie dóbr kultury i o muzeach” – zakończony*, „Wiadomości Konserwatorskie. Biuletyn Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków” 1989, nr 2/9/IV.

w prawie międzynarodowym oraz w prawie europejskim, co w ostatnim z wymienionych przypadków łączyło się z planowanym ówczesnie przystąpieniem Polski do Wspólnoty Europejskiej.

Warto podkreślić również, że kluczowe dla organizacji ochrony dziedzictwa kulturalnego konwencje powstawały w latach siedemdziesiątych i późniejszych XX w., były zatem „młodsze” od ustawy o ochronie dóbr kultury z 1962 r., co skądinąd pogłębiało konieczność jej kompleksowej modyfikacji, mimo że ustawa ta była kilkakrotnie nowelizowana.

Oceniając polską ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami pod kątem realizacji w niej standardów ochrony, wskazanych w aktach międzynarodowych, rozważania prowadzone być muszą w dwóch kierunkach. Z jednej strony uwzględnić należy instytucje ochrony wymienione w aktach prawnych, których Polska jest sygnatariuszem, a wypracowanych przez międzynarodowe organy, realizujące m.in. zadania ochrony dziedzictwa kulturalnego, takie jak: Rada Europy, UNESCO, UNIDROIT. Z drugiej strony uwzględnienia wymagają inicjatywy prawa europejskiego, które Polska, jako członek Unii, powinna lub musi realizować.

Komentując w tym kontekście postanowienia ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami należy zauważyć, że ustawa ta, jak wynika z jej tytułu, nie zawiera pojęcia „dobro kultury”, a posługuje się pojęciem „zabytku”⁵, zdefiniowanym w treści art. 3 ust. 1. W tym zakresie ustawa nawiązuje – biorąc pod uwagę terminologię polską – do dekretu Rady Regencyjnej z 1918 r.⁶ i rozporządzenia Prezydenta RP z 1928 r.⁷, natomiast w aspekcie międzynarodowym – do treści art. 1 Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego⁸, który w szerokim pojęciu „dziedzictwa kulturalnego” wyróżnia m.in. grupę zabytków⁹. Aczkolwiek wydaje się, że na gruncie przepisów międzynarodowych nie należy przywiązywać zbyt dużej wagi do kwestii czysto terminologicznych, ponieważ używane w poszczególnych aktach prawnych sformułowania z reguły są różne, mimo że przyjmowany w nich przedmiot ochrony obejmuje takie same lub bardzo zbliżone kategorie obiektów, a sam akt przygotowywany był lub też ukazał się pod auspicjami tej samej organizacji. Jako przykład można chociażby wskazać wspomnianą już Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz przyjętą dwa lata wcześniej,

⁵ Zgodnie z treścią art. 3 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek to „nieruchomość lub rzecz ruchoma, jej część lub zespoły będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

⁶ Dekret nie podawał ogólnej definicji zabytku, wśród zabytków wyróżniono jedynie trzy grupy: zabytki ruchome, zabytki nieruchome, wykopaliska.

⁷ Zabytek zdefiniowany został, jako „przedmiot ruchomy i nieruchomy, charakterystyczny dla pewnej epoki posiadający wartość artystyczną, historyczną, kulturalną, archeologiczną, paleontologiczną, ze względu na którą zasługuje na zachowanie”.

⁸ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r., Dz. U. 1976, Nr 32, poz. 190, w dalszej części pracy określana, jako Konwencja paryska.

⁹ Zaliczając do niej: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki.

również przez UNESCO, Konwencję dotyczącą środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury¹⁰. Do tej grupy problemów na gruncie polskiego ustawodawstwa w pewnym stopniu nawiązywał problem dualizmu terminologicznego, aktualny w okresie obowiązywania ustawy o ochronie dóbr kultury z 1962 r. Wspomniana ustawa posługiwała się bowiem równocześnie pojęciem „dobra kultury” oraz „zabytku”, przy czym pojęcie „zabytku” było pojęciem nadrzędnym w stosunku do „dobra kultury”. Każdy zabytek stanowił dobro kultury, ale nie każde dobro kultury uzyskiwało status zabytku. Dualizm ten był oceniany krytycznie, ponieważ podważał spójność przyjętego systemu ochrony dóbr kultury¹¹.

W obowiązującej ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zachowane zostało tylko pojęcie „zabytku”¹². Jednakże poza wspomnianym już, poniekąd klasycznym podziałem na zabytki ruchome i nieruchome, ustawa wyodrębnia także kategorię zabytków archeologicznych¹³. Co prawda, ustawa z 1962 r. również wyróżniała taką grupę obiektów¹⁴, ale nie formułowała w tym zakresie żadnej definicji, poprzestając jedynie na ich przykładowym wskazaniu. Zawarte natomiast w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami unormowania dotyczące zabytków archeologicznych wyraźnie nawiązują do postanowień przygotowanej przez Radę Europy, Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego¹⁵ – pierwszej zresztą, konwencji regulującej kwestie związane z prawną ochroną zabytków archeologicznych, mimo że próby przyjęcia aktu w tym zakresie podejmowane były już w okresie międzywojennym¹⁶.

Wśród motywów przyjęcia Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego podstawowe znaczenie miała przede wszystkim konieczność zapobieżenia dewastacji tego dziedzictwa poprzez wprowadzenie środków ograniczających możliwość prowadzenia nielegalnych lub nienaukowych wykopalisk.

¹⁰ Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury sporządzona w Paryżu 17 listopada 1970 r., Dz. U. 1974, Nr 20, poz. 106, jakkolwiek w tym przypadku różnice te znajdują uzasadnienie, gdyż konwencja z 1970 r. z uwagi na swój cel obejmować może tylko obiekty ruchome.

¹¹ Szerzej zob. A. Gerecka-Żołyńska, *W kwestii definicji dobra kultury i dzieła sztuki*, „Prokuratura i Prawo” 1999, z. 9, s. 104-112.

¹² We wspomnianym projekcie ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1989 r. proponowano natomiast zachowanie pojęcie „dobra kultury” i rezygnację z pojęcia „zabytku”.

¹³ Zgodnie z art. 3 pkt 4 zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

¹⁴ Według art. 5 pkt 5, przedmiot ochrony w szczególności mogą stanowić takie „obiekty archeologiczne i paleontologiczne, jak ślady terenowe pierwotnego osadnictwa i działalności człowieka, jaskinie, kopalnie pradziejowe, grodziska, cmentarzyska, kurhany oraz wszelkie wytwory dawnych kultur”.

¹⁵ Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), La Valetta, 16 stycznia 1992 r., Dz. U. 1996, Nr 120, poz. 564; uzupełniła ona i rozwinęła Europejską konwencję o ochronie dziedzictwa archeologicznego, podpisaną w Londynie 6 maja 1969 r.

¹⁶ Szerzej zob. H. Nieć, *Ojczyzna dzieła sztuki. Międzynarodowa ochrona integralności narodowej spuścizny kulturalnej*, Warszawa-Kraków 1980, s. 64 i n.

W Konwencji postanowiono zatem między innymi, że wykopaliska powinny być prowadzone tylko przez wykwalifikowane osoby, które wcześniej uzyskały specjalne upoważnienie (art. 3 pkt ii) – rozwiązanie to odzwierciedla art. 36 ust. 1 pkt 5 i 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Z kolei zgodnie z art. 3 pkt iii omawianej Konwencji, specjalnego upoważnienia powinno wymagać także prowadzenie działalności polegającej na poszukiwaniu i wykrywaniu obiektów archeologicznych przy wykorzystaniu wykrywaczy metalu lub innych podobnych metod. Na gruncie polskiej ustawy zapis tej treści zawiera art. 36 ust. 1 pkt 12. Konwencja wymaga również, aby wykryte zabytki archeologiczne zostały odpowiednio zabezpieczone podczas prowadzenia prac wykopaliskowych, a następnie odpowiednio zakonserwowane. W polskiej ustawie wymogi te precyzuje art. 32 ust. 1 pkt 2 – w stosunku do osób, które odkryły przedmiot będący zabytkiem w trakcie prowadzenia robót budowlanych, oraz art. 33 ust. 1 w odniesieniu do osób, które przypadkowo znalazły taki przedmiot. Spośród środków zabezpieczających, podejmowanych w przypadku odkrycia zabytku w toku prowadzenia robót budowlanych, za najbardziej uciążliwy dla odkrywcy uznać należy (określony w art. 32 ust. 1 pkt 2) nakaz wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć zabytek, szczególnie jeżeli posiada on wyjątkową wartość. Okres wstrzymania robót może trwać nawet do sześciu miesięcy (art. 32 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Przyjęte w tym wypadku przez polskiego ustawodawcę terminy stanowią wyłącznie jego inicjatywę i nie mają swoich odpowiedników w omawianej Konwencji. Oryginalne na tle postanowień Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego jest również rozwiązanie zawarte w art. 32 ust. 5 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które uprawnia wojewódzkiego konserwatora zabytków nie tylko do podjęcia decyzji nakazującej wstrzymanie dalszych robót budowlanych, w przypadku odkrycia zabytku archeologicznego, ale pozwala także wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków nakazać przeprowadzenie badań archeologicznych w niezbędnym zakresie na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej, finansującej prowadzone roboty budowlane. Rozwiązanie to, korzystne z punktu widzenia ochrony finansów publicznych, nasuwa jednakże pewne wątpliwości w zakresie ochrony zabytków. Istnieje bowiem niebezpieczeństwo, że obawa sfinansowania badań archeologicznych przez podmioty prowadzące roboty może skłaniać je do zatajania faktu odkrycia obiektu archeologicznego – co jest oczywiście niekorzystne z punktu widzenia możliwości jego zachowania. Nie ulega bowiem wątpliwości, że oczekiwania społeczne w takiej sytuacji są zupełnie odmienne. Znalazca (odkrywca) spodziewa się raczej wsparcia finansowego ze strony właściwych organów, licząc się przede wszystkim z możliwością uzyskania nagrody z tytułu odkrycia lub przypadkowego znalezienia zabytku, określonej w art. 34 ust. 1 ustawy. Konieczność sfinansowania badań archeologicznych nie wyłącza, co prawda, możliwości uzyskania wspomnianej nagrody, jednakże konieczność ta ma charakter doraźny i obligatoryjny, podczas gdy nagroda na gruncie obowiązujących przepisów ma charakter odległej i niepewnej ekspektatywy.

Do kwestii finansowych nawiązuje także m.in. art. 4 pkt i Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego, zgodnie z którym organy

państwowe stosownie do posiadanych możliwości powinny nabywać tereny mogące stanowić rezerwat archeologiczny. Polska ustawa, zapewne z uwagi na skromny budżet ochrony zabytków, tego rodzaju postanowień nie zawiera. Według postanowień Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego, organy państwowe powinny również zapewnić odpowiednie miejsca przechowywania pozostałości archeologicznych, które zostały przeniesione ze swego pierwotnego miejsca pobytu (art. 4 pkt iii). W warunkach polskich istotne znaczenie ma w tym przypadku art. 35 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który stanowi, że przedmioty będące zabytkami archeologicznymi, odkrytymi lub przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa (ust. 1), a więc ich status własnościowy jest wyznaczony w sposób ogólny ustawą. Miejsce przechowywania tych przedmiotów określa wojewódzki konserwator zabytków, przekazując je swoją decyzją w depozyt muzeum lub innej jednostce organizacyjnej (ust. 2). Wojewódzki konserwator zabytków może jednak, na wniosek dyrektora muzeum, zdeponowane zabytki przekazać danemu muzeum na własność (ust. 3, ust. 6), przy czym ustawa nie określa warunków, w jakich przyznanie własności byłoby uzasadnione. Można jednak przypuszczać, że w grę wchodzi tutaj przede wszystkim muzea o charakterze regionalnym, w których zdeponowane byłyby zabytki archeologiczne związane z danym regionem.

Z przyjętego tytułu „Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”, w świetle zagadnienia międzynarodowych standardów ochrony dziedzictwa kulturalnego, wynika kolejna istotna informacja – otóż ustawa ta wyodrębnia nie tylko zagadnienie „ochrony”, ale także wskazuje na funkcję „opieki” nad zabytkami. Takie rozróżnienie obce było ustawie o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1962 r.¹⁷ Na forum międzynarodowym wyodrębnienie funkcji „ochrony” i „opieki” nastąpiło natomiast w 1954 r. w Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego¹⁸. W rozumieniu Konwencji z 1954 r., „ochrona” jest szeroką formą działania, która obejmuje zarówno „opiekę” nad dobrami kulturalnymi, jak i ich „poszanowanie”¹⁹. Komentując w tym zakresie postanowienia Konwencji z 1954 r. wskazuje się, że przyjęta konstrukcja pozwala ukazać dwa zasadnicze aspekty ochrony dóbr kulturalnych – pozytywny i negatywny. Aspekt pozytywny stanowi „opieka”, wskazując, co należy czynić w zakresie ochrony dóbr kulturalnych. Aspekt negatywny z kolei, określony mianem „poszanowania”, wskazuje, czego należy unikać, aby

¹⁷ Ustawa z 1962 r. funkcję „opieki” uwzględniała jedynie w kontekście pojęcia społecznej opieki nad zabytkami, uregulowanej w rozdz. XII tej ustawy.

¹⁸ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisana w Hadze 14 maja 1954 r.; Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212.

¹⁹ „Opieka” sprawowana jest w czasie pokoju, nad dobrami kulturalnymi położonymi na własnym terytorium państwa i obejmuje działania wobec dających się przewidzieć następstw konfliktu zbrojnego (art. 3 Konwencji z 1954 r.). Natomiast „poszanowaniem” objęte są dobra kulturalne położone na terytorium własnym, jak i nieprzyjacielskim, a polega ono na powstrzymaniu się od używania dóbr kulturalnych, ich bezpośredniego otoczenia oraz środków przeznaczonych do ich ochrony do celów, które mogłyby wystawić te dobra w razie konfliktu zbrojnego na zniszczenie lub uszkodzenie (art. 4 Konwencji z 1954 r.).

ochrona mogła być realizowana²⁰. Równocześnie warto podkreślić, że Konwencja z 1954 r., regulując kwestię ochrony dóbr kulturalnych, przedstawiając przedmiot tej ochrony oraz wskazując zadania, jakie należy uwzględnić wyznaczając jej zakres, pozostawia stronom swobodę wyboru środków, którymi ochrona ta ma być realizowana.

Wypracowane na gruncie Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, pojęcia „ochrony”, „opieki” oraz „poszanowania” pozostają w ścisłym związku ze szczególnymi okolicznościami, w których ochrona ta ma się odbywać, dlatego też nie mogą one raczej stanowić wzorca dla przyjmowanych w innych konwencjach sformułowań, mimo że niektóre ze środków ich realizacji podejmowane są w czasie pokoju – szczególnie w zakresie „opieki”. Niemniej sama koncepcja wyodrębnienia różnych aspektów ochrony jest wykorzystywana w późniejszych, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych aktach prawnych dotyczących ochrony dziedzictwa kulturalnego – m.in. w Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury. W art. 5 tejże Konwencji wyodrębniono pojęcie „ochrony” oraz wskazano środki, jakie powinny zostać wykorzystane dla jej realizacji, art. 6 reguluje z kolei kwestię poszanowania dóbr kultury i wyznacza katalog stosownych środków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z wyróżnieniem funkcji „ochrony” i „opieki” łączy podział określonych w niej zadań. Działania składające się na ochronę zabytku podejmowane są przez organy administracji publicznej²¹, natomiast opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza²². Zwraca jednakże uwagę fakt, że objęcie rzeczy ochroną, jaka przysługuje dobrom kulturalnym czy też opieką, w znacznym stopniu modyfikuje sytuację prawną tych dóbr. Z ustanowieniem ochrony łączy się bowiem obciążenie obiektu szczególnymi wymogami, które, co prawda, wzmacniają jego bezpieczeństwo, ale równocześnie ograniczają prawo własności

²⁰ Szerzej zob. S. Nahlik, *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław-Kraków 1958, s. 350 i n.

²¹ Zgodnie z treścią art. 4, ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zachowanie i zagospodarowanie, 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, 3) udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytku za granicę, 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, 6) uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

²² Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności na zapewnieniu warunków: 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku, 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości, 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawodawca polski przyjął, że formy realizacji ochrony zabytków stanowią: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 7). Wszystkie z wymienionych form odpowiadają rozwiązaniom przyjmowanym w międzynarodowych aktach prawnych – szczególnie europejskich.

w zakresie swobody dysponowania bądź też sposobu korzystania z rzeczy. Według przyjętych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozwiązań, przyjęte ograniczenia w zakresie swobody dysponowania i korzystania z zabytku łączą się przede wszystkim z podziałem na zabytki ruchome, wobec których sformułowano szereg zakazów dotyczących zmiany ich miejsca pobytu, w szczególności wywozu poza granice kraju²³, oraz zabytki nieruchome, z którymi związane są różnego rodzaju nakazy, np. utrzymania w należytym stanie, a także zakazy, np.: zmiany sposobu używania, umieszczania tablic reklamowych, prowadzenia na ich powierzchni działalności handlowej²⁴.

W związku z wyznaczeniem międzynarodowych standardów ochrony duże znaczenie mają również postanowienia dotyczące zwrotu zabytku wywiezionego z terytorium danego państwa za granicę w sposób niezgodny z prawem. Najbardziej znane reguły w tym zakresie wypracowała UNESCO,

²³ Określenie „zabytku ruchomego” sformułowane zostało w art. 3 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a w art. 6 ust. 1 pkt 2 zostały wymienione w szczególności przedmioty, które status taki mogą uzyskać: Zgodnie z treścią art. 6 ust. 1 pkt 2, zabytki ruchome mogą stanowić np.: dzieła sztuk plastycznych, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych wg koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty, militaria, pieczęcie, sztandary, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, działalność wybitnych osobistości, instytucji. Spośród konkretnych środków ochrony zabytków ruchomych, naruszających ich „suwerenność”, zawartych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami między innymi wskazać można: wpis do rejestru zabytków, dokonany z urzędu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę (art. 10 ust. 2 ustawy). Obowiązek poinformowania wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, kradzieży zabytku niezwłocznie po wystąpieniu zdarzenia (art. 28 pkt 1 ustawy). Obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o zmianie miejsca przechowywania zabytku w terminie miesiąca od wystąpienia tej zmiany (art. 28 pkt 3 ustawy). Obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku w terminie miesiąca od ich wystąpienia (art. 28 pkt 4 ustawy). Zgodę wojewódzkiego konserwatora zabytków na trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje (art. 36 ust. 1 pkt 7 ustawy). Zabezpieczenie zabytku przez wojewódzkiego konserwatora zabytków w drodze czasowego zajęcia, w przypadku wystąpienia zagrożenia polegającego na możliwości zniszczenia, uszkodzenia, kradzieży, zaginięcia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę (art. 50 ust. 1 ustawy). Wymienione powyżej środki, mają „krajowy” rodowód, zostały wypracowane przez polskiego ustawodawcę i w tym zakresie mają oryginalny charakter, chociaż stanowią one skądinąd pochodną ogólnych form ochrony wskazanych w art. 5 Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

²⁴ Zgodnie z treścią art. 5 ust. 1 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, za zabytki ruchome uważa się w szczególności: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, np. kopalnie oraz cmentarze, ogrody, miejsca upamiętniające działalność wybitnych osobistości i wydarzenia historyczne. Spośród działań podejmowanych w oparciu o postanowienia wspomnianej ustawy, a ograniczających swobodę dysponowania zabytkiem nieruchomym wymienić można np.: ujawnienie w księdze wieczystej i katastrze nieruchomości statusu zabytku (art. 9 ust. 4 i 5), umieszczenie na nieruchomości znaku informującego, że obiekt podlega ochronie (art. 12 ust. 1), ustanowienie zakazu prowadzenia na terenie chronionej nieruchomości prowadzenia robót budowlanych, prowadzenia działalności handlowej, hodowlanej, umieszczania ogłoszeń reklamowych, zmiany sposobu korzystania z nieruchomości (art. 17 ust. 1 pkt 1, 2, 3), właściciel zabytku nieruchomego jest obowiązany udostępnić ten zabytek dla przeprowadzenia prac badawczych (art. 30 ust. 1), w umowie sprzedaży, darowizny [...] zabytku nieruchomego stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy zastrzeżeniu sposobu korzystania z tej nieruchomości należy na nabywcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich, jeżeli stan jej zachowania tego wymaga (art. 26 ust. 1).

przygotowując w 1970 r. wspomnianą już Konwencję dotyczącą środków zmierzających do zakazu i zapobieżenia nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, oraz UNIDROIT w Konwencji dotyczącej skradzionych i nielegalnie wywiezionych obiektów kulturalnych²⁵. Z kolei na gruncie prawa europejskiego zasadnicze rozwiązania w tym zakresie zawiera dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich z 15 marca 1993 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego²⁶, które obecnie powieli także i polska ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Przyjęte w Dyrektywie rozwiązania – dopracowane następnie w 1995 r. przez UNIDROIT – mają nowatorski charakter na tle procedur przewidywanych w obowiązujących dotychczas aktach współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim z tego względu, że łączą w sobie instytucje prawa prywatnego z instytucjami prawa publicznego, w szczególności karnego²⁷.

Powszechnie wskazuje się zatem, że dyrektywa z 15 marca 1993 r., podobnie jak konwencja UNIDROIT, poszerzają zakres dostępnych instrumentów międzynarodowych w zakresie restytucji dóbr kultury. Teza ta formułowana jest głównie w konfrontacji z postanowieniami Konwencji UNESCO, która ogranicza procedury restytucyjne wyłącznie do płaszczyzny międzypaństwowej, prowadzonej drogą dyplomatyczną, z wykluczeniem jakichkolwiek postępowań windykacyjnych, co jednoznacznie wynika z treści jej art. 7 pkt b (1). Poważny mankament tego przepisu w ocenie komentatorów stanowi również ograniczenie możliwości podjęcia działań restrykcyjnych wyłącznie w stosunku do dóbr skradzionych z muzeów, zabytkowych budowli publicznych, religijnych lub świeckich²⁸. Konwencja UNIDROIT, jak i dyrektywa z 15 marca 1993 r., zawierają odmienne postanowienia i postępowaniem restytucyjnym obejmują wszelkie skradzione dobra kultury podlegające ochronie, a swym zakresem obejmują również aktualnego posiadacza skradzionego dobra, uznając za właściwy dla prowadzenia tego postępowania sąd państwa na terytorium, którego skradzione dobro obecnie się znajduje.

Wśród konkretnych postanowień zawartych w Dyrektywie w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego, przyjętych dla ułatwienia współpracy w tym zakresie, warto wskazać, że np. wymaga ona, aby każde z państw członkowskich wskazało organ centralny właściwy do realizacji wyznaczonych w niej zadań. Na gruncie ustawodawstwa polskiego organem tym jest minister właściwy do

²⁵ L. Prott, *Commentary on the adoption on 24 June 1995 in Rome, UNIDROIT, Convention on Stolen and Illegal Exported Cultural Objects 1995*, Institute of Art and Law 1997. Można w zasadzie przyjąć, że konwencja ta jest skierowana głównie do tych państw, które nie są członkami Unii, a tym samym nie wiążą ich postanowienia dyrektywy z 15 marca 1993 r.

²⁶ Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich z 15 marca 1993 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium Państwa Członkowskiego, „Official Journal” L 074, 27/03/1993, s. 0074-0079.

²⁷ Zob. też A. Biondi, *The Gardener and other Stories: Peregrinations of Cultural Artefacts within the European Union, w: Culture and European Union Law*, red. R. C. Smith, Oxford 2004, s. 155.

²⁸ Zob. L. Prott, *UNESCO and UNIDROIT: A Partnership against Illicit Trafficking*, „Uniform Law Review” 1996, nr 1, s. 59-71.

spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 65 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wyznaczone organy mają obowiązek współpracować ze sobą, a w szczególności, na wniosek państwa poszukującego utraconego dobra kultury, poszukiwać tego dobra, dążąc do ustalenia tożsamości jego obecnego posiadacza (art. 4 pkt 1 Dyrektywy). Zadanie to potwierdzone zostało w art. 65 ust. 2 pkt 1 ustawy. Natomiast w przypadku niespodziewanego znalezienia dobra kultury, co do którego istnieje przypuszczenie, że zostało wywiezione w sposób nielegalny, organy te mają obowiązek zawiadomić państwo członkowskie, będące państwem pochodzenia tego dobra (art. 4 pkt 2 Dyrektywy). Odpowiednie postanowienia zawiera art. 65 ust. 2 pkt 2 ustawy. W przypadku znalezienia bądź ustalenia dobra kultury wprowadzonego na teren państwa członkowskiego w sposób niezgodny z prawem, organ ten powinien umożliwić sprawdzenie właściwym władzom państwa poszukującego, czy znaleziony obiekt jest poszukiwanym dobrem kultury oraz podjąć niezbędne środki w celu fizycznego zachowania tego dobra (art. 4 – pkt 4 i 5 dyrektywy). Obowiązki te znajdują odbicie w art. 65 ust. 2 pkt 5 i 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Co najważniejsze, państwo członkowskie poszukujące dobra kultury – występujące z wnioskiem o jego zwrot – może zainicjować postępowanie sądowe przeciwko obecnemu posiadaczowi poszukiwanego dobra. Postępowanie to jest prowadzone przed sądem państwa obecnego pobytu dobra. W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami postanowienia Dyrektywy w tym zakresie powtórzone zostały w art. 67, w którym nadto sprecyzowano, że postępowanie to prowadzone jest przed sądem cywilnym, właściwym z uwagi na miejsce obecnego pobytu zabytku objętego żądaniem, a wniosek restytucyjny w takiej sytuacji powinien przyjmować formę powództwa.

Natomiast dla ochrony praw obecnego posiadacza obiektu będącego przedmiotem wszczętego postępowania przyjęto, że postępowanie, dotyczące restytucji zabytku wywiezionego w sposób niezgodny z prawem z kraju jego pochodzenia, nie może być wszczęte, jeżeli od dnia jego wywozu upłynęło 30 lat (art. 66 ust. 2 ustawy oraz art. 7 ust. 1 Dyrektywy). Przyjęto także tzw. subiektywny termin ograniczenia w stosunku do państwa ubiegającego się o restytucję dobra kulturalnego: procedura restytucyjna nie może być wszczęta po upływie 12 miesięcy od dnia powzięcia przez państwo poszukujące informacji o miejscu przechowywaniu dobra i tożsamości jego obecnego posiadacza (art. 66 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz art. 7 ust. 1 dyrektywy).

Oceniając ustawową sytuację podmiotu, który nabył dobro kultury – czy też na gruncie ustawy polskiej „zabytek” – stanowiące obiekt wywieziony w sposób niezgodny z prawem z terytorium kraju poszukującego, należy podkreślić, że zależy ona przede wszystkim od istnienia dobrej wiary po stronie nabywającego. Nie ma on wprawdzie *de lege lata* możliwości utrzymania się w posiadaniu żądanego obiektu, ale przy wykazaniu istnienia dobrej wiary obecnego posiadacza, pojawia się możliwość uzyskania stosownego odszkodowania od państwa ubiegającego się o restytucję poszukiwanego dobra (art. 68 ust. 1 ustawy oraz art. 9 dyrektywy)²⁹.

²⁹ Szerzej zob. R. Cooper, *Good Faith Acquisition of Stolen Art*, w: *Art and the Law*, cz. II, 1997, s. 55.

Warto też poświęcić kilka słów ocenie pozycji państwa będącego inicjatorem postępowania restytucyjnego. W komentarzach zwraca się uwagę, że w tej sytuacji działa ono *iure imperi* – w celu rekonstrukcji na swoim terytorium dziedzictwa narodowego, niezależnie od tego, czy było właścicielem żadanego dobra kultury³⁰. Dlatego też uznano, że proces o restytucję dobra kultury, prowadzony w oparciu o postanowienia Dyrektywy z 15 marca 1993 r., nie stanowi sporu sądowego w sprawie cywilnej lub handlowej. Bezpośrednią konsekwencją tych ustaleń jest wyłączenie możliwości zastosowania do wydanego w nim orzeczenia reguł zawartych w Konwencji brukselskiej z 1968 r.³¹ dotyczącej kompetencji sądowej i wykonywania decyzji w sprawach cywilnych i handlowych, co jednoznacznie stwierdził Trybunał Sprawiedliwości w orzeczeniu z 14 października 1976 r. przyjmując, że spod zasięgu tej Konwencji wyłączone są decyzje wydane w sporze sądowym przeciwstawiającym władzę publiczną osobie prywatnej, jeżeli władza publiczna działa jako władza państwowa³².

Spośród postanowień ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami złączonych w mniej lub bardziej widoczny sposób z zagadnieniami międzynarodowej ochrony dóbr kulturalnych uwzględnienia wymaga również możliwość uznania zabytku za pomnik historii. Status pomnika historii nadaje Prezydent RP w drodze rozporządzenia zabytkom nieruchomym wpisanym do rejestru. Zgodnie z treścią art. 15 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z wnioskiem o uznanie zabytku za pomnik historii występuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na gruncie obowiązującej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, uznanie za pomnik historii stanowi równocześnie krok do zapewnienia określonemu obiektowi szczególnej ochrony międzynarodowej na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego (art. 15 ust. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może bowiem już po uzyskaniu przez zabytek statusu „pomnika historii” przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis tego obiektu na „Listę dziedzictwa światowego”³³. Na listę tę wpisywane są tylko dobra mające wyjątkową powszechną wartość i z tego względu zasługujące na wyjątkową ochronę. Decyzja o wpisie dobra na „Listę dziedzictwa światowego” pozostaje wyłącznie w gestii Komitetu Dziedzictwa Światowego, który ustala kryteria wpisu i każdorazowo ocenia wartość wpisywanego dobra.

³⁰ J. de Ceuster, *Les règles communautaires en matière de restitution de biens culturels ayant quitté illicitement le territoire d'un Etat membre. Analyse de la directive 93/7/CCE du 15 mars 1993*, „Revue du Marché Unique Européen” 1993, nr 2, s. 36-39.

³¹ Obecnie konwencja ta została zastąpiona rozporządzeniem Rady Wspólnot Europejskich nr 44/21 z 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonania w sprawach cywilnych i handlowych; Dz. U. UE L 01.12, s. 1.

³² Orzeczenie TS w sprawie nr 29/76 LUT v. Eurocontrol, ECR 1976, s. 1541.

³³ W skład Komitetu Dziedzictwa Światowego wchodzi przedstawiciele 15 państw, będących stronami Konwencji z 1972 r., którzy wybrani zostają na Zgromadzeniu Ogólnym podczas sesji zwyczajnych Konferencji Generalnej UNESCO. Osoby powołane do tego Komitetu posiadają szeroką wiedzę na temat dziedzictwa kulturalnego (art. 10 omawianej Konwencji), w związku z czym mogą być ekspertami w tym zakresie. Wybór członków Komitetu powinien zapewnić sprawiedliwą reprezentację regionów i kultur świata (art. 8 ust. 2).

W oparciu o postanowienia Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Komitet Dziedzictwa Światowego poza „Listą dziedzictwa światowego” sporządza także „Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie”. Lista ta zawiera wykaz dóbr znajdujących się na liście światowego dziedzictwa, wymagających natychmiastowej interwencji z uwagi na stan poważnego zagrożenia, w jakim się te dobra znajdują. Zagrożenie to może być spowodowane ściśle określonym niebezpieczeństwem, np. groźbą unicestwienia wskutek przyspieszonego rozpadu, szybkim rozwojem miast i turystyki, opuszczeniem z jakiegokolwiek powodu, obsuwaniem się ziemi, projektami wielkich robót publicznych albo prywatnych, wybuchami wulkanów, zmianą poziomu wód bądź innymi zmianami z nieznanych przyczyn (art. 11 ust. 4 Konwencji). Wpisanie dobra na tę listę może nastąpić w każdym czasie, jeżeli tylko pojawi się taka konieczność.

Z wpisaniem dobra na „Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie” łączy się stosowne wsparcie finansowe, przede wszystkim ze środków Funduszu Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego. Uzyskane tą drogą środki pozwalają zapobiec lub usunąć powstały wokół dobra stan zagrożenia. Wpis na „Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie” ma charakter epizodyczny, usunięcie stanu zagrożenia i zabezpieczenie dobra prowadzi do jego skreślenia z tej listy. Spośród polskich zabytków – pomników historii, wpisanych na „Listę dziedzictwa światowego”, z możliwości takiego międzynarodowego wsparcia skorzystała kopalnia soli „Wieliczka”. „Wieliczka” na „Listę dziedzictwa światowego” wpisana została w 1978 r.³⁴ Na „Liście dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie” umieszczona została w 1989 r. i pozostawała na niej do grudnia 1998 r. W tym okresie, przy udziale i pomocy wspólnoty międzynarodowej, przeprowadzono w kopalni liczne prace restauracyjno-konserwatorskie, przy czym najpoważniejszą inwestycją było założenie systemu regulującego sterowanie stopniem nawilgocenia³⁵. Z punktu widzenia międzynarodowej ochrony dziedzictwa kulturalnego, fakt ten niewątpliwie potwierdza realne korzyści włączenia się w jej nurt.

Wskazując na rolę, jaką w światowym systemie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego pełni „Lista światowego dziedzictwa” oraz „Lista dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie” warto przypomnieć, że zamierzeniem twórców Konwencji o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego było, aby „Lista dziedzictwa światowego” stanowiła pochodne źródło obligatoryjnej, względnie fakultatywnej współpracy państw-sygnatariuszy w zakresie ochrony dóbr kulturalnych. Z przygotowaniem listy miało łączyć się przygotowanie oddzielnego kapitału początkowego i przeszkolenie specjalistycznego personelu, który zajmowałby się prowadzeniem tej listy – co w sposób wyraźny odbiega od przyjętych w Konwencji postanowień.

Jednym z niewątpliwie najbardziej widocznych skutków uruchomienia szczególnej ochrony poprzez wpisanie obiektu na „Listę dziedzictwa światowego” jest zamieszczenie na nim właściwego znaku ochronnego.

³⁴ Kopalnia soli „Wieliczka”, mimo że na „Listę dziedzictwa światowego” wpisana została w 1978 r., status pomnika historii uzyskała 8 września 1994 r., na podstawie art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1962 r.; M.P. 1994, Nr 50 poz. 424.

³⁵ World Heritage. Information Kit, March 2005; <http://whc.unesco.org/documents>.

Z informacji, jakie publikuje Komitet Dziedzictwa Światowego wynika, że od daty ustalenia Listy wpisano na nią 630 obiektów, spośród których większość stanowią dobra kulturalne (480 obiektów) znajdujące się przede wszystkim na terenie Europy (ponad 2/3 wszystkich obiektów). W ocenie Komitetu Dziedzictwa Światowego fakt ten jest na tyle niepokojący, że w 1994 r. Komitet przyjął światową strategię, której zadaniem jest kontynentalne zbilansowanie obiektów znajdujących się na Liście. W związku z tym w 1999 r. podjęto próbę przeprowadzenia selekcji dóbr wpisanych na Listę światowego dziedzictwa i zaproponowano państwom, które mają rzeczywiście dużą liczbę dóbr wpisanych na Listę, przeprowadzenie selekcji tych dóbr i pozostawienie wyłącznie tych, które naprawdę zasługują na miano obiektów wybitnych³⁶. Problem zmniejszenia liczby obiektów zamieszczonych na „Liście dziedzictwa światowego” podnoszony był również na forum Parlamentu Europejskiego. Najciekawszą propozycją w tym przedmiocie, jak na razie, złożyła Holandia, proponując wprowadzenie tzw. kart wstępnych, które przyznawane byłyby w oparciu o wspólne kryteria wypracowane przez państwa członkowskie Unii, przy wykorzystaniu systemu punktowego, a przyznanie „karty wstępnej” wszczynałoby dopiero procedurę wpisania obiektu na „Listę dziedzictwa światowego”³⁷.

Równocześnie w ramach uruchomionego na terytorium UE programu „Kultura 2000”, pojawiła się propozycja utworzenia „Listy Dziedzictwa Europejskiego”, która utwierdzałaby rozwój tożsamości europejskiej. Pomysł ten cieszy się znacznym poparciem wśród państw członkowskich, ale jego realizacja stwarza zagrożenie separacji kultury europejskiej na tle kultury światowej³⁸ i z tego też względu raczej nie znajdzie zastosowania.

Nawiązując z kolei do postanowień ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, można zauważyć, że polski ustawodawca, wzorując się zapewne na rozwiązaniach unijnych, także dostrzegł możliwość opracowania niektórych kwestii związanych z ochroną zabytków w sposób pozaustawowy, właśnie przy wykorzystaniu specjalnych programów. Zgodnie z tytułem rozdziału 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawodawca przewidział między innymi możliwość uruchomienia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Program taki inicjuje i opracowuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określając w nim cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad

³⁶ Konkretną propozycję przygotował w tym zakresie w październiku 1999 r. Dyrektor Generalny UNESCO, proponując państwu sygnatariuszom między innymi: 1) dobrowolne wycofanie dalszych wniosków o wpisanie obiektów na Listę, jeżeli są wahania co do oceny ich wartości, 2) zmniejszenie liczby obiektów dotychczas wpisanych na Listę poprzez połączenie ich w pary, jeżeli istnieją pomiędzy nimi jakieś związki.

³⁷ Szerzej zob. Report on the Application of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage in the Member States of the European Union 06.12.2000, 2000/2036(INI).

³⁸ Program „Kultura 2000” przyjęty został przez Parlament Europejski, a realizowany jest przez Komisję Europejską od lutego 2000 r. (decyzja nr 508/2000). W początkowym założeniu program ten miał obowiązywać do 31 grudnia 2004 r., ale został przedłużony na lata 2005-2006. Program „Kultura 2000” ma na celu m.in. zapewnienie środków finansowych i zabezpieczenie struktury w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego UE. Został on przyjęty na podstawie art. 151 Traktatu Zjednoczeniowego; <http://europa.eu.int/culture>.

zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji. Program ten jest uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Oceniając przyjęte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozwiązania można stwierdzić, że realizują one obowiązujące w tym zakresie na forum międzynarodowym standardy. Równocześnie coraz bardziej powszechna staje się teza, że ochrona dziedzictwa kulturowego jest zagadnieniem międzynarodowym i bez współpracy społeczności międzynarodowej nie ma żadnych szans realizacji. Wprowadzanie więc do wewnętrznych systemów ochrony dziedzictwa kulturowego rozwiązań wypracowanych w międzynarodowych aktach prawnych niewątpliwie prowadzi do ujednoczenia poziomu ochrony w poszczególnych państwach, a w przyszłości w ogóle może zaowocować wypracowaniem powszechnie obowiązującego modelu ochrony dziedzictwa kulturowego. Z praktycznego punktu widzenia faktycznym sukcesem może zakończyć się tylko wypracowywanie modeli regionalnych, względnie kontynentalnych, ponieważ zbyt istotną rolę odgrywają w tym zakresie tendencje kulturowe, światopoglądowe oraz ekonomiczne.

*Dr Anna Gerecka-Żołyńska jest adiunktem
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.
gerecka@amu.edu.pl*

INCORPORATION OF INTERNATIONAL STANDARDS OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION IN THE POLISH ACT ON PROTECTION AND CARE OF MONUMENTS

Summary

The paper presents the Polish model of monument protection and its short genesis described in the systematic order of the Act on protection and care of monuments of 2003.

First, issues related to the object of protection have been identified, with particular focus put on the status of objects of special archaeological value. This was done because interesting solutions adopted in regard those objects, with respect to the conditions of excavations, and the duties and obligations arising from their discovery and the need for securing archaeological findings have been reflected in the text of the Polish Act. After that, consequences resulting from the distinguishing of two notions: „protection” and ‘care’ have been shown., with an indication, that the Act introduced the notion of „care” in respect of monument protection in the Polish model for the first time. Further, in the same context, the issue of restitution of monuments unlawfully taken away from the state with legal rights to them, as well as novel solution adopted in that respect by the European Union and subsequently incorporated universally as UNIDROIT have been mentioned. It is also stressed that the Polish Act has incorporated the full scope of the solutions developed by the European Commission.

Finally, the valuable initiative proposed by UNESCO and aimed at protection of monuments has been presented, and namely the creation of the „World Heritage List”, and related to it „World Heritage in Danger List”. While the former is mainly of a prestigious character, the latter offers concrete financial support necessary for rescuing selected monuments all over the world, and therefore also in Poland.